

MUSLIMANSKO ŠKOLSTVO NA DANAŠNJEM PODRUČJU OPĆINE KONJIC U VRIJEME OSMANSKE I AUSTROUGARSKE VLADAVINE

Jusuf MULIĆ

Ovaj rad posvećujem velikim poslenicima na polju historije muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini: reis-u-ulemi Džemaludinu, Hajrudinu Ćuriću, Hamdiji Muliću Nijazu Šurkiću i Ismetu Kasumoviću, ali i brojnim bilježnicima iz historije školstva užih administrativno-teritorijalnih ili drugih jedinica.

Uvodne napomene

trenutku osmanskog zaposjedanja (između 1465. i 1466. godine), naselja koja su danas u sastavu općine Konjic bila su raspoređena u sljedeće četiri župe: bosanska Neretva sa sjedištem u trgu Konjice, hercegovačka Neretva sa sjedištem u trgu Biograd, Kom sa sjedištem u trgu Ridkom i Zagor ili Zagorje sa sjedištem u selu Kalinovik. Osmanlije su župe u istom teritorijalnom opsegu zadržali i preimenovali ih u nahije, a trgove u bazare. Jedino su trgu Biograd izmijenili naziv u Belgrad. Prilikom upravno-teritorijalne podjele u 1537. godini, nahija

Kom je ukinuta, a naselja iz njenog sastava priključena nahiji Hercegovačka Neretva. Poslije 1565. godine, kada je već imao status Kasabe, Konjice se naziva Neretvom, a Belgrad, koji je do 1585. godine stekao status kasabe, Belgraddžik, odnosno od početka XVIII vijeka i kao Konjice. Kada je Omer-paša Latas između 1850. i 1851. godine proveo novu upravnu podjelu Bosanskog belerbegluka (ejaleta), nahija Bosanska Neretva stekla je status mudirluka (kaze) i zadržala isti naziv. Taj status stekla je i nahija Belgraddžik, ali joj je izmijenjen naziv u Konjice. Mudirluk Neretva ušao je u sastav Bosanskog, a mudirluk Konjice u sastav Hercegovačkog ejaleta. U okviru nove upravne podjele, odnosno osnivanja Bosanskog vilajeta 1865. godine, iz sastava kaze Neretva izdvojeno je nekoliko naselja između rijeka Neretvica i Rama i pripojena su kazi Prozor, dok su nahiji Konjice pridodata naselja u oblasti Bjelimića (17 sela), koja su izdvojena iz kaze Kalinovik, sa sjedištem u selu Odžak (koje se poistovjećuje i sa Bjelimići). Dvije kaze objedinjene su u jednu pod nazivom Sa Neretvom Konjice, a također i kasabe Neretva (Konjice) i Konjice (Belgraddžik) u kasabu Konjice. Od godine 1867. kaza je do kraja osmanske vladavine nosila naziv Konjice.

Austrougarska okupaciona uprava preuzela je zatečeno stanje, samo je kazu preimenovala u kotar, a kasabu Konjice u grad. Godine 1883. objedinjene su seoske općine Bjelimići (17 sela) i Župa (15 sela) i osnovana kotarska ispostava Bjelimići sa sjedištem u Odžacima (prestala sa radom 1915. godine). Od godine 1908. grad Konjice nosi službeni naziv Konjic.¹

Period osmanske vladavine (1465.-1878.)

U vrijeme osmanske vladavine muslimansko školstvo odvijalo se u okviru sibjan-mekteba i dviju medresa u kasabi Belgrad, Belgraddžik ili Konjice.

Sibjan-mektebi

Kad je podignut prvi sibjan-mekteb na današnjem području grada Konjica, nije se moglo iz dostupnih izvora tačno utvrditi, ali je to bilo vrlo rano. Vjerovatno je nastariji muški sibjan-mekteb bio na desnoj obali Neretve, odnosno onaj koji je podigao vakif hadži Muhammed-beg, poznat kao Karadoz-beg² prije 1570. godine. To se vidi iz njegove vakufname od prve dekade ramazana 977. odnosno između 7. i 16. februara/veljače 1570. godine. U njoj stoji da je vakif sagradio mekteb u kasabi Konjic, koja pripada kadiluku zaštićenog Sarajeva (Sarajevski kadiluk), a određuje i dnevne plaće mualimu i halifi kao njegovom pomoćniku.³

Također je odredio 4 dirhema za obavljanje dužnosti mualima u mektebu koji se nalazi u kasabi Konjic, a za dužnost halife 1 dirhem svakog dana.

Ovaj mekteb nalazio se u blizini mesdžida Ahmeda (Tabandže) Tabanice, odnosno hana i mosta preko Suhog potoka, čiji je vakif također bio Karadoz-beg.

Očito se radilo o većem mektebu dok su u njemu bili mualim i njegov halifa. Pretpostavljam da su u prvo vrijeme, do gradnje mekteba na lijevoj obali Neretve uz čaršijsku džamiju, u ovaj mekteb išla i djeca iz Belgrada, odnosno Belgraddžika.

Drugi muški mekteb podignut je u kasabi Belgrad također svakako prije 1579. godine. To se vidi iz popisa svjedoka kod sastavljanja vakufname Muhammed (Mehmed)-bega, sina Alijinog, poznatog kao Hudaverdi Bosna, carskog sluga, gdje su između ostalih bili:

- Jahja, halifa u mektebu⁴

- Mevlana Hasan, halifa, hatib u džamiji Džemata muslimana.

- Osman Husejnov, halifa, mujezin u džamiji Džemata muslimana⁵

Ovaj mekteb nalazio se uz džamiju Džemata muslimana, a pošto se zna gdje je taj mekteb bio smješten, nema nikakve sumnje da se nalazio uz kasnije nazvanu čaršijsku džamiju.⁶ Bio je to zasigurno najveći mekteb na obje obale Neretve. To se vidi i po sastavu učitelja koji su u njemu služili.

Treći mekteb podigao je vakif Muhammed (Mehmed)-beg, sin hadži Abdije, carski čauš, temeljem svoje vakufname iz 1622. godine. Ovaj mekteb bio je namijenjen konjičkoj sirotinji.⁷ U vezi s tim, u vakufnami se kaže:

U napravljenom mektebu kod džamije treba postaviti jednog učitelja (mualima) koji će poučavati siročad, za koju je mekteb namijenjen.

Kad bude slobodnog vremena, mualim ili mu zamjenik (halifa) treba proučiti Tebarekje na groblju vakifovih roditelja, odnosno njegovog brata i sestre...

Prvi mujezin će proučiti ezanom (a po mogućnosti i drugim stvarima gdje može zamijeniti učitelja) djecu u tom mektebu.

Kao vršilac dužnosti u mektebu dnevno će imati jednu akču.

U raznamče defteru⁸ ima jedna zabilješka o imenovanju imama i mualima (učitelja) u džamijskom sibjan-mektebu Muhammed (Mehmed)-begove džamije. Tu se navodi da je dužnost džamijskog imama i mualima u džamijskom sibjan-mektebu obavljao Ali-halifa, ali da je to mjesto iz navedenih razloga ostalo upražnjeno. Na zahtjev naiba ljubinskog kadije⁹ u kadiluku Belgraddžik, na to mjesto je carskim beratom iz 1182, odnosno 1768/1769. godine imenovan Abdullah. Iz jedne druge zabilješke u istom defteru, vidi se da je dužnost imama i hatiba u Muhammed (Mehmed)-čauševoj džamiji obavljao Ali-halifa. On je umro, pa je carskim beratom iz 1221., odnosno 1806/1807. godine, na to mjesto imenovan Abdullah. Zbog čega je došlo do razdvajanja dužnosti imama i mualima, odnosno pripajanja hitabeta imametu, nisam mogao utvrditi. Vrlo je vjerovatno da je prije toga jedna osoba vršila samo mualimsku dužnost.

Da je to tačno, potvrđuje i navod Mehmedi Faika Alagića u njegovim memoarima, prema kojemu je mualim u tome mektebu oko 1266., odnosno 1849/1850. godine, bio hadži Salih-ef. Korčić. Njega je naslijedio hodža Šemić (bez navedenog ličnog imena o.p.).¹⁰

Prema navodima Evlije Čelebije, u kasabi Konjice bila su 1664. godine (na obje obale Neretve, odnosno u obje kasabe) tri mekteba.¹¹

Oko 1240., odnosno 1819. godine, otvoren je u kasabi Konjice ženski mekteb, ali je ubrzo prestao sa radom. Da li je od samog početka bio smješten u prilagođenoj zgradi bivšeg javnog kupatila u naselju Prkanj, nisam mogao utvrditi. Prema navodima Hamdije Kreševljakovića, mekteb je u tu obnovljenu zgradu uselio 1900. godine.¹²

Mektebi su se izdržavali iz priloga stanovništva u novcu i naturi, ili iz sredstava zadužbina.

Za sibjan-mektebe nisu važila nikakva posebna pravila o unutrašnjoj organizaciji i sistemu izvođenja nastave. Sve je bilo pušteno učitelju (mualimu). Izuzev u vrijeme vjerskih praznika, bili su otvoreni preko čitave godine.

U **Tabeli 1.** dat je pregled broja sibjan-mekteba i učenika (talebe) u periodu 1284-1292., odnosno 1867/1868 - 1875/1876. godine.

Prilikom popisa narodnih osnovnih škola na početku 1882/1883. školske godine,¹³ popisani su i sibjan-mektebi. Tada je utvrđeno da su u gradu Konjice bila samo dva mekteba: jedan muški i jedan ženski sa ukupno 120 učenika i dva mualima. Muški mekteb, koji je pripadao čaršijskoj džamiji, nosio je naziv Junuz-čauša, odnosno Junuz-age Prohe. Prvi je navodni njegov hair-sahibija, a drugi obnovitelj.

Prema podacima datim u Tabeli 1, vidi se da je Karadoz-begov mekteb radio i 1875/1876. godine, ali nisam mogao utvrditi kada je prestao sa radom. U svakom slučaju, bilo je to prije školske 1882/1883. godine.

U kojim su se selima nalazili ostali mektebi, nije se tačno poblize moglo utvrditi. Međutim, to su zacijelo bili mektebi u Seonici, Repovcima,¹⁴ Ostrošcu, Podhumu, Goranima, Bušćaku, Homolju, Odžacima (Bjelimićima), Glavatičevu, Orahovici i dr.

Medrese

Pitanje konjičkih medresa još uvijek nije moguće zaokružiti. U svome putopisu Evlija Čelebija je zabilježio da su 1664. godine, kada je on proputovao kroz Konjic, u toj kasabi bile dvije medrese, ali o njima nije dao nijedan drugi poblizi

Tabela 1

Broj sibjan-mekteba i njihove talebe u kasabi Konjice u periodu 1867.-1876. godine

G o d i n a		Broj mekteba	Broj talebe		
Hidžretska	Po novom kalendaru		Muški	Ženski	Svega
1284.	1867/1868.	2	-	-	95
1285.	1868/1869.	2	-	-	82
1286.	1869/1870.	2	-	-	82
1287.	1870/1871.	2	53	27	80
1288.	1871/1872.	2	53	27	80
1289.	1872/1873.	2	53	27	80
1290.	1873/1874.	3	109	48	157
1291.	1874/1875.	3	109	48	157
1292.	1875/1876.	3	118	50	168

Izvor: *Selname Vilayet-i Bosna* iz odgovarajućih godina (za prethodnu).

Napomena: Nedostaju podaci za dvije godine do kraja osmanske vladavine.

podatak.¹⁵ Jedina od medresa, koja je bila aktivna sve do sredine Drugog svjetskog rata, bila je Junuz-čauševa ili Junuz-age Prohe a druga navodno Muhammed (Mehmed)-čauševa. I dok je o postojanju prve medrese bilo moguće prikupiti nekoliko podataka, to o drugoj nije bilo moguće. Iznijeću sve podatke do kojih sam o ovim medresama mogao doći.

Junuz-čauševa ili Junuz-age Prohe medresa

U literaturi se ova medresa vodi pod dva naziva: Junuz-čauševa kao njenog navodnog vakifa i Junuz-age Prohe, kao njenog obnovitelja.

Podatak o tome da je hair-sahibija medrese uz čaršijsku džamiju bio Junuz-čauš, pretpostavila je Medžida Bećirbegović na osnovu podataka sadržanih u Proračunu vakufa u BiH za 1889. godinu. U tom proračunu, između ostalih, bio je naveden i vakuf Junuz-čauša, iz čijih se prihoda plaćao imam čaršijske džamije (za koju se također navodi da ju je on podigao svojim sredstvima), muderis u medresi i mualim u mektebu, koji su se nalazile uz tu džamiju¹⁶. Iz toga bi se mogao izvesti zaključak da je Junuz-čauš bio ktitor čaršijske džamije, medrese i mekteba uz tu džamiju. Nažalost, ovo je ipak samo pretpostavka, jer vakufnama u izvornom obliku niti bilo kakav njen prijepis do danas nisu pronađeni. To što se vodi kao Junuz-čaušev vakuf još u vrijeme austrougarske vladavine, mogao bi biti pouzdan znak.

Prema podacima koje vodi Refik Hadžimehanović, ovu je medresu obnovio Junuz-aga Proho, u periodu 1860.-1862. godine i ona tada nije radila od obnove medrese naziva po njegovim imenom.¹⁷

Ostalih navoda o mogućim hair-sahibijama i obnoviteljima u literaturi nema.

Medžida Bećirbegović ovu je medresu svrstala u tip zatvorenih medresa, kakva je bila i čuveni Hanikah (danas Gazi Husrev-begova medresa) u Sarajevu. Njen arhitektonski opis ove medrese donosim u cjelini.¹⁸

Ima oblik zatvorene medrese, ali tu ne vidimo dosljedno podržavanje ovog tipa medrese (vidjeti tlocrt), njena koncepcija predstavlja slobodno postavljanje potrebnih prostora, soba za učenike (softe o.p.), i dershane (učionice o.p.) oko zatvorenog dvorišta. Ulaz nije u osnovi građevine, niti je dershana nasuprot ulazu.

Ulaz u medresu pomjeren je nešto u stranu i do njega je veća prostorija, a dalje se redaju sobe za učenike oko unutrašnjeg dvorišta. Interesantno je da u dvorištu nema trijema, iako bi bio potreban u toplom hercegovačkom podneblju. Ulaz u sobe zaštićen je samo strehom. Dershana je većih dimenzija (4cm), ali se posebno ne izdvaja u masi građevine. Medresa je građena od lomljenog kamena, a prvobitno je bila pokrivena kamenim pločama, što odgovara mjesnoj tradiciji građenja.

Vremenom, građevina je popravljena, pa njen današnji izgled ne odgovara prvobitnom stanju. Otvori su izmijenjeni, a krov je pokriven crijepom.

Koristeći se raznim izvorima, uspio sam zabilježiti neke od muderisa u medresi Junuz-čauša, odnosno Junuz-age Prohe. Prema podacima koje u svome autobiografskom djelu iznio Mehmedi Faik Alagić, on je učio pred muderisom hafizom Hadžićem (ime nije naveo) u periodu 1271.-1275., odnosno 1854./1859. godine.¹⁹ Po svojoj prilici njega je na tom mjestu zamijenio hafiz Muhammed-ef. Gaćo i ostao do početka obnove medrese 1860. godine, (koju je na svoj trošak obavio Mujaga Proho, sin Junuz-age), što znači da je možda dužnost muderisa obavljao samo u školskoj 1276., odnosno 1859./1860. godine.²⁰ Prvi muderis poslije obnove medrese 1278.-1284., odnosno u periodu 1862.-1868. godine bio je Omer-ef. Humo.²¹ Humu je zamijenio mula Derviš-ef. Gaćo, glavni imam čaršijske džamije u Konjicu i na toj dužnosti se zadržao u periodu 1285.-1287., odnosno 1868.-1870. godine. Posljednji muderis do kraja osmanske vladavine i u prvoj deceniji austrougarske vladavine (1287.-1312.) (odnosno 1878.-1894. godine) bio je hafiz hadži Zulfikar-ef. Džumhur.²² To znači da je na dužnosti muderisa bio skoro punih 24 godine.²³

Po broju softi, medresa Junuz-age Prohe bila je jedna od najvećih u Bosni i Hercegovini.

Muhammed (Mehmed)-Čauševa derviška medresa

Što se postojanja druge medrese tiče, navodi u literaturi nisu potkrijepljeni materijalnim dokazima. Prema navodima Refika Hadžimehanovića, podaci o ovoj navodnoj derviškoj medresi sačuvani su u vakufnama Muhammed (Mehmeda)-čauša, uz istovremenu tvrdnju da je to bilo u XVI vijeku.²⁴ Kao što je ranije navedeno, svoju vakufnamu Muhammed (Mehmed)-beg čauš

sastavio je 1013., odnosno 1622. godine, pa medresa nikako nije mogla biti osnovana u XVI vijeku. U ovoj vakufnami navedeni su samo njegova džamija, derviška tekija, mekteb uz džamiju i hamam (javno kupatilo) u naselju Oprkanj (Prkanj). Hadžimehanović čak navodi i to da su u ovoj medresi učili stanovnici mahala Orašje i Oprkanj (Prkanj) Alagići (iz koje je porodice i sam navodni hair-sahibija), Džumhuri, Prohe i dr. Budući ovu medresu Hadžimehanović naziva derviškom, to bi trebalo značiti da se odnosila na dervišku halvetijsku tekiju koja se nalazila uz Tekijsku džamiju.

Iz fermana sultana Mustafe III od sredine rebiu-l-evvela 1181., odnosno između 7. i 16. septembra 1767. godine, vidi se da je imenovao Mustafu za šejha u halvetijskoj tekiji, muderisa u neimenovanoj medresi i vaiza u Mehmed-čajuševoj džamiji u kasabi Belgraddžik.²⁵

Hivzija Hasandedić je utvrdio da je Muhammed (Mehmed)-čajuš, osim džamije, tekije i mekteba, podigao i jednu medresu, ali o tome nije naveo uporište u pisanim spomenicima.²⁶

U svakom slučaju, vrlo je vjerovatno da je u kasabi Belgraddžik, odnosno Konjic postojala i druga medresa čiji nam hair-sahibija za sada nije poznat.

xxx

Školovanje u medresama trajalo je tri godine. Primani su učenici sa završenim mektebom, ali su morali polagati prijemni ispit.

Nastava u medresama počinjala je 1. oktobra tekuće, a završavala se 15. jula sljedeće godine i nije bilo ferija.

Period austrougarske vladavine (1878.-1918.)

Stanje školstva u trenutku okupacije Bosne i Hercegovine

Da bi stekla uvid u stanje školstva na području Bosne i Hercegovine, Zemaljska vlada za BiH se obratila Namjesništvu Dalmacije u Zadru s molbom da joj predloži jedan broj iskusnijih prosvjetnih radnika, koji bi joj dali stručne izvještaje

na osnovu ocjene školskih prilika općenito i stručne inspekcije pojedinih škola. Između ostalih izbor je pao i na Luku Zoru, profesora dubrovačke gimnazije. Zore je u novembru 1879. godine obavio posao u gradu Sarajevu, a zatim do kraja decembra iste godine anketirao opće prilike o stanju školstva i inspirirao postojeće narodne, srpsko-pravoslavne, katoličke osnovne škole u Hercegovini. Obilazak pojedinih mjesta započeo je u Konjicu, a završio u Trebinju. Nakon što je završio posao, napisao je Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču podroban izvještaj u kome je jednu stranicu i dio druge posvetio školskim prilikama na današnjem području općine Konjic. Na osnovu razgovora koje je vodio sa mualimima, muderisima i mostarskim muftijom, iznio je na kraju izvještaja svoja zapažanja o sistemu školovanja u muslimanskim školama.²⁷

U trenutku austrougarske okupacije, na današnjem području općine Konjic, zatečena su dva sibjan-mekteba u gradu Konjicu (jedan muški i jedan ženski) i neutvrđeni broj u ostalim mjestima, te dvije medrese.

Sibjan-mektebi

Prvi detaljniji podaci o sibjan-mektebima u Konjicu i nekim većim naseljima u vrijeme austrougarske vladavine nalaze se u dodatku Izvještaja o stanju općih narodnih škola u 1882./1883. godini (**Tabela 2.**).

U okviru popisa stanovništva, koji su provodeni u vrijeme austrougarske vladavine popisivani su i mektebi.²⁸

Godine 1885. na današnjem području konjičkog sreza bilo je svega 18 sibjan-mekteba.²⁹

Reforma muškog sibjan-mekteba u mekteb iptidaiju

Godine 1893. u Bosni i Hercegovini je otpočela reforma sibjan-mekteba u mektebe iptidaije. Pri tome su morali biti ispunjeni brojni uvjeti, među kojima je jedan od osnovnih bio da mualimi imaju završenu makar nižu medresu. S tim u vezi, Zemaljska vlada je provela anketu po kotarevima 1893./1894. školske fidne. U konjičkom kotaru anketa iz nepoznatih razloga nije obuhvatila područje kotarske ispostave Bjelimići, na kojem su se nalazila dva mekteba (Odžaci ili Bjelimići i

Tabela 2.**Osnovni podaci o sibjan-mektebima u Konjicu i nekim većim naseljima u školskoj 1882./1883. godini**

Naziv naselja	Broj mekteba	Broj učenika	Broj vjeroučitelja
Konjic	2	120	2
Odžaci (Bjelimići)	1	60	1
Seonica	1	50	1
Gorani	1	40	1
Repovci	1	25	1
Svega	6	205	6

Grušča). U ostalom dijelu kotara popisano je 45 mekteba, sa 659 taleba i 46 mualima, od kojih su samo njih 25 mogli preuzeti nastavu u mektebima iptidajama. (Tabela 3. - vidi na sljedećoj strani).

Izvor: ABH, ZVS.opća, Poseban fond o muslimanskom školstvu.

Do kraja austrougarske vladavine na području kotara Konjic samo je reformisan muški sibjan-mekteb u Konjicu u toku 1893/1894. školske godine, a reformom je rukovodio prof. Sejfullah-ef. Proho, koji je bio upravitelj mekteba (1894.-1897.).³⁰

Osnovna obilježja reformisanih mekteba bila su sljedeća:

- nastava je trajala tri godine;
- gradivo je unaprijed propisano (nastavni plan) i po svim tada poznatim pedagoškim i didaktičkim metodama raspoređeno na razrede;³¹
- nastava je izvođena na maternjem jeziku, iako su djeca pisala tzv. arabicom (alhamijado pismom);
- primani su učenici u dobi između pet i sedam godina;
- nastava je trajala deset mjeseci: od 1. oktobra tekuće do 31. jula naredne godine, sa prekidima za vjerske praznike i ljetne ferije, koje su trajale dva mjeseca, odnosno u augustu i septembru;
- nastava je izvođena dvokratno: od 7 do 11 i od 12 do 14 sati, sa jednim satom pauze za tzv. veliki odmor;
- izvršen je novi raspored djece, tako da su djeca sjedila u klupama po veličini, u redovima od manjeg ka većem;
- u nastavi je uvedeno načelo očiglednosti (zornosti), tako što bi mualim prvo pokazao

učenicima kako nešto treba uraditi, a zatim bi to oni sami ponovili;

- učenici su bili podijeljeni u razrede i nisu sjedili zajedno;

- uvedeno je pjevanje, što je bila rijetkost u mnogim narodnim osnovnim školama ili u školama drugih vjeroispovijesti.

Do popisa stanovništva 1895. godine, kojom prilikom su popisani i mektebi po naseljenim mjestima, bio je zatvoren mekteb u Studenčici, a otvoreni su novi u Dobrigošću i Nevizdracima, pa ih je popisano 46. Ovim treba dodati i mektebe u Odžacima (Bjelimićima) i Grušči, koji su zacijelo radili, tako da je godine 1895. bilo 48 mekteba,³² od kojih jedan mekteb iptidajja i 47 sibjan-mekteba.

Do velikih promjena u broju sibjan-mekteba došlo je u periodu između popisa stanovništva, dakle između 1895. i 1910. godine, odnosno u periodu od 15 godina. U tom međuvremenu bili su zatvoreni mektebi u Bušćaku, Herićima, Lokvama i Pandurima, a otvoreni u Balama, Barama, Brđanima, Budišnjoj Ravni, Donjem čajnju, čelebićima, Dubočanima, Gakićima, Gostovićima, Kralupima, Nevizdracima, Prevljima, Prijeslopu i Seljanima (Radešine). To znači da su zatvorena četiri a otvorena čak 14 novih mekteba, pa je 1910. godine zabilježeno postojanje 58 mekteba (uključujući i dva mekteba u Kotarskoj ispostavi Bjelimići), od kojih jednog mekteba iptidajje i 53 sibjan-mekteba.³³

Poslije ovoga popisa, čiji su rezultati o stanju mekteba objavljeni tek 1918. godine, nema više pouzdanih podataka o stanju mekteba do kraja austrougarske vladavine.

Tabela 3.

**Pregled sibjan-mekteba na današnjem području općine Konjic bez područja
Bjelimića i Župe u 1893. godini sa podacima o broju talebe i mualima**

Mjesto (naselje)	Broj talebe	Broj mualima	
		Ukupno	Sposobnih za izvođenje nastave u reformisanom mektebu
Konjic (reformisani muški)	80	2	I
Konjic (nereformisani ženski)	40	I	-
Panduri	12	I	I
Bušćak	14	I	I
Lokve	8	I	I
Džanići	5	I	I
Parsovići	10	I	I
Vrbljani	20	I	I
Šunji	9	I	-
Blučići	10	I	-
Čelina	10	I	-
Gorani	12	I	-
Studenčica	12	I	-
Jasenik	25	I	-
Kruščica	21	I	I
Čažanj	10	I	I
Boždarevići	20	I	I
Treboje	18	I	-
Gradac	18	I	I
Hondići	10	I	-
Lisičići	20	I	I
Idbar (Nuhići)	12	I	I
Orahovica	14	I	-
Ribići	-	I	-
Gorica	20	I	I
Podhum	18	I	I
Džepi	20	I	I
Vrdolje	12	I	I
Spiljani	7	I	I
Ugošće	5	I	I
Homolje	5	I	-
Bjelovčina	4	I	-
Seonica	40	I	I
Grabovci	12	I	-
Herići	12	I	I
Višnjevica	10	I	-
Tuhobić	10	I	-
Bulatovići	18	I	I
Gobelovina	12	I	-
Repovci	20	II	I
Gakići	4	I	-
Džajići	7	I	-
Prevlje	3	I	-
Čuhovići	4	I	I
Lukomir	6	I	I
Svega	659	46	25

Nastavu u većim mektebima izvodili su hodže sa završenom medresom, a u manjim i priučene hodže. Obično su dužnost mualima u mektebima obavljali imami džamija uz koje su i bili mektebi. Nisu bili rijetki slučajevi da jedan hodža izvodi nastavu u više susjednih mekteba. Bilo je tzv. putujućih hodža, koji su nastavu u mektebima izvodili kursno, obično u trajanju od mjesec dana godišnje.

Učitelji (mualimi) u konjičkim mektebima bile su sljedeće efendije: (Vidi **Tabelu 4**)³⁴

Za mektebe u ostalim mjestima nije se moglo doći do pouzdanih podataka.

osiguravana iz zaklada pojedinaca ili iz Zemaljskog mearifskog fonda.

Prvi podaci o broju softa u konjičkim medresama u vrijeme austrougarske vladavine sadržani su u izvještaju o stanju škola na početku školske 1301./1302., odnosno 1882./1883. godine kada ih je bilo 115.³⁷

Konjički muslimani su voljeli svoju medresu i poklanjali su joj dužnu pažnju. Ona je bila središte za niže, srednje vjersko, ali i opće obrazovanje njihovih mladića, a muderisi kao lučonoše širenja vjerske i opće kulture među širim masama.

Ovdje se iznosi jedan dokument iz kojeg se može sagledati staranje muslimana o njihovoj medresi.³⁸

Iz nama nepoznatih razloga došlo je do nekog nesporazuma između muderisa hafiza hadži Salih-

	Period	
	Po Hidžri	Po julianskom kalendaru
Ibrahim-ef. Hadžić	1296.-1312.	1878.-1894.
Sejfulah-ef. Proho, profesor	1313.-1315.	1894.-1897.
Hadži Ahmed-ef. Džumhur	1316.-1322.	1897.-1902.
Mustafa-ef. Prohić	1315.-1322.	1897.-1913.
Sulejman-ef. Sokolović	1322.-1336.	1902.-1917.
Abdulah-ef. Proho	1324.-1377.	1906.-1918.
Ibrahim-ef. Alagić	1324.-1377.	1906.-1918.

Tabela 4. Učitelji (mualimi) u konjičkim mektebima

Medrese

U trenutku austrougarske okupacije u Konjicu su radile dvije medrese: sunitska i derviška (uz Tekijsku džamiju). Godine 1881. ukinuta je derviška³⁵ pa je do kraja austrougarske vladavine radila samo sunitska medresa Junuzage Prohe.³⁶

Medresa Junuzage Prohe bila je otvorenog tipa i mogli su je pohađati muslimanski mladići iz Bosne i Hercegovine sa završenim mektebom i položenim prijemnim ispitom. Uz medresu je bio osiguran i smještaj za softe, koji nisu bili iz grada Konjica, ili nisu mogli osigurati privatni smještaj.

Sredstva za održavanje medresa bila su

ef. Gaće i konjičkih muslimanskih prvaka. Krajem školske 1306./1307., odnosno 1888./1889. godine, Gaćo je napustio Konjic i otišao u Bosanski Novi, a medresa je ostala bez muderisa. Tada je 26 istaknutih muslimanskih prvaka iz Konjica napisalo pismo Agan-ef. Kojiću u Mostar. Tekst toga pisma u prijevodu sa turskog na bosanski jezik glasi:³⁹

Agan-ef. Kojić, nastanjen u Mostaru

Učeni naš efendija,

Medresa u našoj kasabi Konjicu ostala je bez muderisa i mi smo sada prisiljeni da nađemo jednog muderisa. Ako biste se primili dužnosti muderisa u našoj

medresi, uz godišnju platu od 480 forinit (960 kruna o.p.), mi Vas molimo da nas jednim pismom što prije o tome obavijestite. U tom pogledu pitanje ostaje na Tebi. 11.džumadel-uhra 1317. (17.oktobra 1899.)

Pismo su osmanskim pismom (osim nekog Džumhura) koji je potpisao latinicom potpisali slijedeći muslimanski prvaci:

1. Ahmedaga Hadžić
2. Hadžiabduhah Hadžalić
3. Arif-ef. Džumhur
4. Alija Begtašević
5. Mutevelija Hadžić
6. Naib Konjica Alija (Mula Alija Džumhur)
7. Abdulah Prohić
8. Sulejman Sokolović
9. Abdulah Gašević
10. Ibrahimbeg Hadžihusejnović
11. Munib Džumhur
12. Hadži Ali Džumhur
13. Huseinbeg Hadžihusejnović
14. Sulejmanbeg (nečitko)
15. Davud Kadić
16. Ibrahimaga Čelebić
17. Muhareмага Hadžić
18. Džaferaga Alagić
19. Ahmedaga Pirkić
20. Sulejman-ef. Džumhur
21. Mustafa Prohić
22. Salihaga Sofu
23. Salihaga Alagić
24. Džumhur (samo prezime latinicom)
25. Alijaga Sofa
26. Alija Proho.

Kao što se iz pregleda muderisa vidi, Agan-ef. Ćojić je ponudu prihvatio i iste jeseni došao u Konjic te tu ostao do kraja 1322./1323., odnosno 1904./1905. školske godine.

Pregled broja softa po godinama u periodu 1318.-1334., odnosno 1901.-1915. godine, dat je u **Tabeli 5.**

Izvor: Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906. Zagreb, 1907, 203., Mektebi sanlamesi za 1325. i 1326., godinu i Anketa ZV za BiH o muslimanskom školstvu (ABH, ZVS-opća, Poseban fond o školstvu).

Kao što se iz Tabele 5 vidi, počev od 1320./1321., odnosno 1903./1904. školske godine, kada je bilo 113 softa, njihov broj stalno se smanjivao da bi, zbog odlaska u vojsku brojnih softa, u školskoj godini 1333./1334., odnosno 1914./1915. pao na svega 32. Taj se broj do kraja austrougarske vladavine nije povećavao.

Po broju softa, konjička medresa bila je najveća u Bosni i Hercegovini. To se vidi iz uporednog pregleda broja softa u nekim većim medresama u 1318./1319., odnosno 1900./1901. školskoj godini (**Tabela 6.**).

Izvor: Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., n.dj. 203.

U ovoj školskoj godini, softa konjičke medrese činili su 7,2% od ukupnog broja softa u Bosni i Hercegovini (1.580).

Uspio sam pronaći i podatke o broju softa po razredima u konjičkoj medresi u dvije školske

Tabela 5.

Broj softa u konjičkoj medresi u periodu 1318.-1334., odnosno 1901.-1915. godine

Školska godina		Broj softa
Po Hidžri	Po Julijanskom kalendaru	
1318./1319.	1901./1901.	111
1319./1320.	1902./1903.	100
1320./1321.	1903./1904.	113
1323./1324.	1906./1907.	96
1327./1328.	1909./1910.	74
1333./1334.	1914./1915.	32

godine, pa ih ovdje donosim (**Tabela 7.**).

Izvor: Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., n.dj. (za pravu) i arhiva Rijasetu Islamske zajednice za BiH (za drugu školsku godinu).

Završni učenici medresa dobijali su titule: hodža, imam ili hatib. Mogli su se zaposliti kao imami džamija, kao mualimi u mektebima ili kao vjeroučitelji drugim školama u kojima je bila

Muderisi u konjičkoj medresi Junuzage Prohe, u vrijeme austrougarske vladavine, bili su sljedeće efendije: (**Tabela 8.,** na sljedećoj strani)⁴⁰

Tako je, u najkraćim crtama, tekao razvoj muslimanskog školstva na današnjem području Konjica u vrijeme osmanske i austrougarske vladavine.

Tabela 6.

Broj softa u nekim većim medresama Bosne i Hercegovine u školskoj 1318./1319. odnosno 1900./1901. godini

GRAD	Broj medresa	Broj softa	
		Ukupan	Prosječno po medresi
Sarajevo	5	234	47
Travnik	3	242	81
Banja Luka	3	100	33
Mostar	3	65	22
Gračanica	2	116	58
Gradačac	2	76	38
Čajniče	2	38	19
Konjic	1	114	114

Tabela 7.

Broj softa po razredima konjičke medrese u 1327./1328. i 1333./1334., odnosno 1900./1901. i 1904./1905. školskoj godini

Školska godina		Broj učenika po razredima			Svega
Hidžretska	Po Julijanska	I	II	III	
1327./1328.	1900./1901.	40	40	34	114
1333./1334.	1914./1915.	8	15	9	32

obavezna islamska vjeronauka. Od godine 1887. školovanje su mogli nastaviti u Šerijatskoj sudačkoj školi, kako bi se osposobili za kadijsku službu ili od godine 1893. uporedo sa medresom (samo nakon završena dva razreda) u Daru-l-mualimin ("učiteljsku kuću") u Sarajevu kako bi se osposobili za vjeroučitelje u reformisanim mektebima (mektebi iptidajje).

	Period	
	Po Hidžri	Po Julijanskom kalendaru
Hadži hafiz Zulfikar-ef. Džumhur	1296.-1310.	1878.-1892.
Hadži hafiz Salih-ef. Gačo	1311.-1317.	1893.-1899.
Agan-ef. Kojić ⁴¹	1317.-1323.	1899.-1905.
Mustafa-ef. Salihović	1323.-1327.	1905.-1909.
Mehmed-ef. Tufo	1327.-1331.	1909.-1912.
Mustafa-ef. Jusufbegović	1331.-1335.	1912.-1916.
Ahmed-ef. Kasumović	1335.-1337.	1916.-1918.

Tabela 8.

Bilješke:

¹ Dijelovi teksta preuzeti su iz monografija čiji sam ja autor:

a) Konjic i njegova okolina u vrijeme osmanske vladavine (1465-1878), rukopis predat u štampu i

b) Konjic i njegova okolina u vrijeme austro-ugarske vladavine (1878-1918), Konjic, 1990.

² O ovome vakufu vrijedan rad napisao je Alija Nametak pod naslovom: Karadoz-beg i njegovo doba, NB, VIII 1933., 4; 36-41.

³ Original ove vakufname nije pronađen, iako se jedan prijepis u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke pod brojem 178 vodi kao da je original. Jedan prijepis vakufname nalazi se u Sidžilu vakufnama GHB, Knjiga I, redni broj 146, strana 226. Prijevod vakufname na bosanski jezik objavljen je u zbirci Vakufname u Bosni i Hercegovini iz XV i XVI vijeka, OIS, Posebna izdanja, Sarajevo, 1985., 159-168. Dio koji se odnosi na mektebe u kasabi Konjice nalazi se na 161 strani.

⁴ Jahja halifa zabilježen je u opširnom popisu Hercegovačkog sandžaka iz 977., odnosno 1585. godine kao imam u mesdžidu mahale hadži Abdije.

⁵ Opširni popis Hercegovačkog sandžaka iz 1585. godine, BBA, TD No. sa osmanskog transliterirao i na bosanski jezik preveo Ahmed, S. Aličić.

⁶ Zgrada mekteba, koja je vjerovatno pretrpjela nekoliko popravaka i preinaka, još uvijek se nalazi na istom mjestu, ali sada služi kao stambena zgrada. Trebalo bi je zaštititi kao značajan kulturno-historijski spomenik. Pisac ove Monografije završio je dva razreda upravo u tome mektebu.

⁷ Polaznici mekteba imali su pravo na jednu čorbu i jedan somun dnevno, koji su dobijali iz džamijskog imareta.

⁸ Raznamče (vakufski) defteri čuvaju se u Arhivu Generalne direkcije vakufa u Ankari (Vakuflar Umum Müdürlüğü Arsivi - VUMA). Deftere iz XVIII i dijelom XIX vijeka za

naše krajeve svojevremeno je fotosnimio Adem Handžić za potrebe Orijentalne zbirke ANUBiH. Prije nekog vremena ustupljeni su Orijentalnom institutu u Sarajevu.

⁹ U to vrijeme kadiluk Belgradžik (drugo ime Konjice) bio je dat kao arpaluk (dodatak) ljubinskom kadiji, a u nahiji Belgradžik zastupao ga je njegov naib.

¹⁰ Bogičević, Voj.: Povijest jedne porodice (Memoari Mehmedi Faika Alagića iz Konjica), SAN, POM, CX, 1961) Razred XIII (objavljeno i kao separat), 51.

¹¹ Čelebija, Ev.: Putopis, Sarajevo, 1959., 470.

¹² Kreševljaković, H.: Banje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1952.

¹³ ABH ZVS-opća, 3243 ex 1882 (šifra 38-358).

¹⁴ Prema F. Begleroviću (Repovci nekad i sad (SP, 1941, 13 i 14-15) u Repovcima je jedno vrijeme muallim u mektebu bio Salih Vilajetović zvani hadži Lojo (Sarajevo, 1834. - Meka, 1887.), poznati sudionik pokreta otpora austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine.

¹⁵ Čelebija, Ev.: Putopis, n.dj. 470.

¹⁶ Bećirbegović, Medžida: Prosvjetni objekti islamske arhitekture u Bosni i Hercegovini, POF, XX-XXI (1970.-1971.), 1971., 294.

¹⁷ Hadžimehanović, R.: Medrese u Konjicu (rukopis), Tuzla, 1976. (zavještanje u GHB) i Medresa Junuz-age Prohe u Konjicu, GVIS, 39, 1986, 4; 484-487.

¹⁸ Bećirbegović, Madžida: Prosvjetni objekti, n.dj. 295.

¹⁹ Bogičević, Voj.: Povijest jedne porodice, n.dj. 51.

²⁰ Hadžimehanović, R.: Medresa Junuzage Prohe, n.dj.

²¹ Omer-ef. Humo došao je u ovu medresu na dužnost muderisa odmah po završetku studija islamske teologije u Carigradu. Poslije službovanja u Konjicu, gdje su ostali duboki tragovi njegovog obrazovnog i kulturnog rada, otišao je na dužnost muderisa u sarajevskoj Misinoj medresi na Atmejdanu. Umro je u Sarajevu 1880. godine.

²² Ovo je bio djed poznatog karikaturiste, putopisca i

- hodoljuba Zulfikara-Zuke Džumhura. Umro je na putu za hadž 1894. godine.
- ³³ Podatke o muderisima u ovoj medresi poslije njene obnove, preuzeo sam iz rada Refika Hadžimehanovića: *Medresa Junuz-age Prohe u Konjicu i rukopisa Konjičke medrese*, n.dj. Autor nije naveo nijedan izvor kojim bi potkrijepio svoje navode, pa osim podataka za Omer-ef. Humu, ostale nisam mogao provjeriti.
- ³⁴ Hadžimehanović, r.: *Medrese u Konjicu*, n.dj.
- ³⁵ Ovaj ferman nalazi se u radu Fehima Nametka *Kulturni razvoj Konjica za vrijeme osmanske vlasti*, IM, XIII, 1971., 147-148; 61 (upor. OIS, 1127).
- ³⁶ Hasandedić, H.: *Hercegovački vakufi i vakifi*, ANUBiH, IX-X, 1983., 68.
- ³⁷ U Državnom arhivu Dubrovnik pohranjena je lična arhiva Luke Zore. Popis građe nalazi se u fascikli RO-186. Izvještaj o stanju škola u Hercegovini, koji ne nosi nikakvu posebnu oznaku ni datum, registrovan je u glavi IV, pod rednim brojem 14 (oznaka IV-14). Fotokopija ovog izvještaja nalazi se u Arhivi ANUBiH i registrovan je u Knjizi inventara arhivskog materijala, inv. broj 231.
- ³⁸ U okviru popisa iz 1885. godine mektebi su iskazivani sumarno i po srezovima u posebnom prilogu, u popisu iz 1895. po selima u kojima su se nalazili, dok su iz popisa 1910. godine dati u posebnoj svesci uz popis pod naslovom *Riječnik mjesta u Bosni i Hercegovini*, ZVS, Statistički biro, Sarajevo, 1918.
- ³⁹ Statistika mjesta i žiteljstva u Bosni i Hercegovini po popisu naroda od 1. maja 1885. godine, Sarajevo, 1886- Poseban prilog.
- ³⁹ O ovome opširnije vidjeti u sljedećim radovima:
- a) Mulić H.: *Povijest naše početne nastave*, Biser, broj 11 i 12, Mostar, 1918., str. 179-180.
- b) Mulić H.: *Naša nastava u iptidajji*, Behar, god. V, broj 12, Sarajevo, 1904., str. 185.
- ³¹ Nisam uspio pronaći nastavni plan u reformisanim mektebima.
- ³² Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895. godine, Sarajevo, 1996., 518-537.
- ³³ Rječnik mjesta u Bosni i Hercegovini, ZV za BiH, Statistički biro, Sarajevo, 1918. (po naseljima abecednim redom).
- ³⁴ Nekrolozi o umrlim mualimima objavljuvani su u Glasniku Islamske vjerske zajednice i Novom beharu, te rukopisu Refika Hadžimehanovića: *Konjičke medrese*, Tuzla, 1976., poseban fond u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu. Nema nikakve potvrde da se ovaj spisak može smatrati konačnim.
- ³⁵ *Bosna Ve Hersek Vilayeti Salnamesi*, Defa I, sene 1300. (1882.).
- ³⁶ Već je istaknuto da od 1860. godine medresa nosi službeni naziv po Junuzagi Prohi (ocu njenog obnovitelja Mujage Prohe).
- ³⁷ BH, ZVS-opća, broj 32143ex 1882. (šifra 38-358).
- ³⁸ Pismo i popis softa u konjičkoj medresi na kraju 1327./1328., odnosno 1900./1901. školske godine, koji su se nalazili u ličnoj arhivi muderisa Agana-ef. Kojića, ustupio mi je prije srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu njegov sin Esad posredstvom rahmetli Ibrahim-ef. Hadžizukića, imama Vardačke Husein-begove džamije u Konjicu.
- ³⁹ Pismo je sa turskog na bosanski jezik preveo profesor Zejnil Fajić.
- ⁴⁰ Pregled je sastavljen uvidom u napise objavljuvane u GVI-su i Novom beharu, te već navedenim radovima o mudresima u knjiškim medresama, čiji je autor Refik Hadžimehanović.
- ⁴¹ Nakon Agan-ef. Kojića, jedno kraće vrijeme muderis je bio neki Vajzović, ali o njemu nisam uspio pronaći nikakve dopunske podatke.